

Sağlık Etki Değerlendirmesi Şehirler için Araç Kitleri

Belge 3.

**Sağlık Etki Değerlendirmesi'nin Karar Alma
Konusunda Nasıl Destek Sağlayabileceği
Hakkında Broşür**

Bu doküman Avrupa Komisyonu, Çevre Genel Müdürlüğü tarafından fonlanan “Avrupa Genelinde Yerel Seviyede Yürütülen Sağlık ve Sürdürülebilir Kalkınma için Entegre Yaklaşımların Teşviki ve Desteklenmesi Projesi” (PHASE, EC Sözleşme SUB 02-344294)’nin bir parçası olan ve DSÖ Kent Sağlığı Merkezi tarafından koordine edilen çalışmanın sonucudur.

Yayınlarla ilgili talepler için DSÖ Bölgesel Ofisi adresleri:

- *e-posta yoluyla* publicationrequests@euro.who.int (yayınlara kopyaları için)
permissions@euro.who.int (yayınlara çoğaltılma izinleri için)
pubrights@euro.who.int (yayınlara tercüme izinleri için)
- *posta yoluyla* Publications
WHO Regional Office for Europe
Scherfigsvej 8
DK-2100 Copenhagen Ø, Denmark

© Dünya Sağlık Örgütü 2005

Tüm hakları saklıdır. Yayınlarının kısmen veya tamamen kopyalanması veyahut da tercüme edilmesi için Dünya Sağlık Örgütü Avrupa Bölgesel Ofisi’nden izin alınması gerekmektedir.

Bu yayında belirtilenler ve sunulan malzemeler, herhangi bir ülkenin, eyaletin, şehrin ya da alanın ya da kendi otoritesinin yasal durumu, kendi sınır bölgesinin ya da sınırlarının tahdidatı göz önünde bulundurularak, Dünya Sağlık Örgütünün hiç bir düşüncesini ifade etmemektedir. Tablo başlıklarındaki “ülke veya alan” ifadeleri ülkeleri, eyaletleri, şehirleri ya da alanları kapsamaktadır. Haritalardaki noktalı gösterimler tam olarak anlaşmanın sağlanmamış olabileceği yerlerde yaklaşık sınır çizgilerini temsil etmektedir.

Belirli şirketlerden ya da belirli üreticilerden söz edilmesi bu şirket ya da üreticilerin Dünya Sağlık Örgütü tarafından aynı özelliklere sahip adı geçmeyen diğerlerine tercih edilerek uygun bulunduğu ya da tavsiye edildiği anlamına gelmez. İstisna hatalar ya da atlanmış sözcükler, bir ticari hak sahibinin kendi üretim sattığı ürünlerin isimlerinin ilk harfleri büyük yazılarak gösterilmiştir.

Dünya Sağlık Örgütü bu yayındaki bilgilerin tam ve doğru olduğunu garanti etmez ve bu dokümanın kullanımından doğan zararlardan sorumlu tutulamaz. Yazarlar ya da editörler tarafından ifade edilen görüşler Dünya Sağlık Örgütünün kararları ya da beyan edilmiş politikalarını temsil etmez.

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) sağlık etki değerlendirmesi araç kiti

Avrupa Genelinde Yerel Seviyede Yürütülen Sağlık ve Sürdürülebilir Kalkınma için Entegre Yaklaşımların Teşviki ve Desteklenmesi Projesi (PHASE Projesi) Avrupa Komisyonu, Çevre Genel Müdürlüğü, Sürdürülebilir Kalkınmanın Teşviki için İşbirliği Topluluk Çerçevesi (2003-2005) tarafından fonlanmıştır. Proje, DSÖ Sağlıklı Şehirler ve Kentsel Yönetim Programı ile Avrupa genelinde sağlık etki değerlendirme uzmanları ve İtalyan Sağlıklı Şehirler Ağı ve Slovakya Sağlıklı Şehirler Birliği koordinatörleri tarafından koordine edilmektedir. PHASE Projesi, sağlık ve sosyal konuların sürdürülebilir kalkınmaya entegrasyonunun teşvikini sağlık etki değerlendirmesi (HIA) sürecini tanıtarak ve bu konuya odaklanarak gerçekleştirmeyi hedeflemektedir. Buradaki amaç HIA'nın yerel seviyede tanıtılması ve uygulanması için kullanılacak bir HIA araç kitinin geliştirilmesidir. Araç kiti beş dokümandan oluşmaktadır.

1. Sağlık etki değerlendirmesi – vizyondan eyleme (arka plan bildirisi)
2. Sağlık etki değerlendirmesi – eğitim modülü
3. **Sağlık etki değerlendirmesi – karar alma konusunda nasıl destek sağlayabilir? (broşür)**
4. Slovakya, Trnava'daki sağlık etki değerlendirmesine giriş: bir örnek olay incelemesi
5. İtalya, Bologna'daki sağlık etki değerlendirmesine giriş: bir örnek olay incelemesi

Sağlık etki değerlendirmesi – karar alma konusunda nasıl destek sağlayabilir? politika yapıcılar ve karar vericiler için yazılmıştır. Amaç, sağlık etki değerlendirmesinin politika yapıcılara nasıl destek ve bilgi sağladığını; Avrupa çapında sağlık etki değerlendirmesine doğru gerçekleşen yönelişi; sağlık etki değerlendirmesinin faydalarını ve başlangıç için ana harekete geçiricileri ve gerekli faktörleri göstermektir.

Teşekkürler

Bu belge Birleşik Krallık, Oxford'da bulunan Ulusal Sağlık Servisi, Halk Sağlığı Kaynak Birimi'ne bağlı Sağlık Etki Değerlendirmesi Uzman Pratisyeni Erica Ison tarafından kaleme alınmış ve DSÖ Sağlıklı Şehirler ve Kent Yönetimi'nden Proje Müdürü Louise Nilunger tarafından yayına hazırlanmıştır. Çalışma DSÖ Sağlıklı Şehirler ve Kent Yönetimi'nden Bölgesel Danışman Agis Tsouros'un gözetiminde gerçekleştirilmiştir. David Breuer'in belgenin dili ve üslubunun geliştirilmesinde büyük katkıları olmuştur.

Belge, DSÖ Sağlıklı Şehirler ve Kent Yönetimi Proje Görevlisi Elisabeth Bengtsson, Almanya, Bielefeld'de bulunan Landesinstitut für den Öffentlichen Gesundheitsdienst, Çevre Sağlığı Dairesi Müdürü Rainer Fehr, Birleşik Krallık, Sheffield'da bulunan Sheffield Hallam Üniversitesi Bölgesel Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi'nden Araştırmacı Geoffrey Green ve Danimarka, Odense'de bulunan Güney Danimarka Üniversitesi Sağlık Teşvik Araştırma Birimi Halk Sağlığı Enstitüsü'nden Gabriel Gulis'den oluşan bir sağlık etki değerlendirme uzman heyeti tarafından gözden geçirilmiştir.

1. Neden Sağlık Etki Değerlendirmesi? Neden Gerekli?

Bir politikacı veya karar verici olarak her gün kendi topluluğunuz içerisinde yer alanların esenliğini etkileyecek birçok karar ile karşı karşıya kalırsınız. Bu kararlar, birbiri ile çelişen öncelikler ve sınırlı kaynaklar yüzünden güçleşmektedir. Buna ek olarak alacağınız kararlar politik gereksinimler olan şeffaflık ve güvenilirlik altında daha da fazla incelenmektedirler.

Son yıllarda, sağlık ve esenliğin her seviyede – yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası - politik gündeme yerleştiği bir hareket ortaya çıkmıştır, bunun sebeplerinden birisi de kamuoyudur. Sağlık etki değerlendirmesi (SED) politikacı ve karar vericilere herhangi bir tasarımın sağlık üzerindeki olası etkilerini sağlam ve ulaşılabilir bir şekilde ortaya koymak için yaratılmış yenilikçi bir metottur. SED sayesinde karar vericiler bundan sonra aşağıdaki konularda açık bir şekilde bilgi sahibi olabileceklerdir:

- alacakları herhangi bir kararın sağlık üzerindeki etkileri; ve
- alınacak bir kararın sağlık üzerindeki olumlu etkilerini daha da arttırmak için ne gibi seçeneklerin bulunduğunu ve potansiyel bir olumsuz etkinin nasıl yönetilebileceği.

Bu sayede SED, karar vericilere bir belediyenin olağan hizmetlerinin ve ana hizmetlerin yürütülmesinde toplumun sağlık ve esenliği ile ilgili büyük önem arz eden konuları değerlendirme imkanı yaratmaktadır.

Avrupa'nın en büyük şehirlerinden en küçük kırsal kesimlerine kadar SED'in stratejik kararların hazırlanması sırasında kullanımı için politik taahhütler verilmiştir. Londra Büyükşehir Belediye Başkanı (7-8 milyon insanın yaşadığı bir şehir) ileri görüşlülük ile SED'i 10 belediye stratejisinde kullanmıştır, bu stratejilerin içerisinde bulunanlardan bazıları genişleme, ekonomik büyüme, ulaşım, kültür, enerji, atık yönetimi ve biyolojik çeşitliliktir.

Danimarka'da bulunan Nordborg Belediye Meclisi (nüfus: 14.000) tüm politik tasarıların vatandaşların sağlığı üzerindeki etkilerini değerlendirmektedir. Belediye Meclisi toplantılarında, bir teknik ekip gündemi hazırlarken verilecek bir tasarımın sağlığı etkileyip etkilemeyeceğini belirtmekte ve tasarımın sağlığı etkilemesi durumunda Sağlık Departmanı Müdüründen bir SED hazırlanması istenmektedir. SED'in kullanımındaki ilk yıl, 13 tasarı üzerinde SED hazırlanmış, iki tasarı teknik ekibe geri gönderilmiş ve tasarılarından biri SED çalışması neticesinde değiştirilmiştir.

1.1 Sağlık etki değerlendirmesinin amacı nedir?

SED'in genel amacı, sağlık ile dolaylı veya dolaysız ilgisi olan tasarıların bir katma değer olarak sağlığa katkıda bulunmasını sağlamaktır. Bu yüzden SED sadece akademik bir çalışma değildir. Sağlık üzerindeki potansiyel etkilerin belirlenmesi sayesinde amaçlanan, bu etkilerin olumlu olması durumunda olumlu etkilerin nasıl daha da artırılabilir ve olumsuz ise nasıl bertaraf edilebileceği veya azaltılabileceği konusunda bilgi vermektir.

1.2 Sağlık etki değerlendirmesi neden önemlidir?

SED karar vericilere sadece sağlık ile ilgili potansiyel etkiler hakkında değerli bilgiler vermekle kalmaz aynı zamanda bu etkilerin nasıl yönetilebileceği konusunda da bilgi verir. Bu sayede

SED karar vericilere, sağlığı korumak ve g¼çlendirmek için tasaruların yapısını, gelişimini veya uygulamasını değiştirme şansı vermektedir.

Eğer karar vericiler SED sayesinde ¼retilen bilgilerin sağladığı avantajdan yararlanır ve bir tasarı ¼zerinde buna g¼re değişiklik yaparlarsa, yalnızca tasarımın hayata geçirilmesinin sağlığı teşvik etmesi daha muhtemel olmayacak aynı zamanda s¼z konusu tasarımın topluluk içerisinde sağlık bozukluklarına yol aması ve sağlıktaki eşitsizliğin ve diğer eşitsizlik t¼rlerinin azaltılması için kaynakların t¼k edilmesi ihtiyacının belirmesi ihtimali azalacaktır. B¼ylelikle, SED farkında olmadan sağlıkla ilgili sorunlar yaratılması ve bu sorunların c¼z¼m¼ için daha fazla kaynak harcamak zorunda kalınması yerine, karar vericilere, kaynakları sağlık bozukluklarının d¼zeltilmesi için kullanılabilmesine yardımcı olabilmektedir.

1.3 Sağlık etki değerlendirmesinin sağladığı avantajlar nelerdir?

- SED sayesinde, politikacılar ve karar vericilere kararların hangi temellere dayandırılacağı ve eylem ¼nceliklerinin belirlenmesi konularında kapsamlı bilgi verilmektedir.
- Kararlar alınırken, politikacılar, insanların derin kaygılar taşıdığı bir mesele (sağlıkları) için c¼z¼mler ¼retme konusunda c¼ok daha b¼y¼k kapasite sahibi olurlar.
- Politikacılar ve karar vericiler sağlığı s¼rd¼r¼lebilir kalkınmanın ¼nemli bir boyutu olarak hesaba katabilmektedirler.
- Yerel y¼netim ve kuruluşların:
 - sağlığın iyileştirilmesi ve teşvik edilmesi;
 - sağlıktaki eşitsizliklerin azaltılması;
 - sağlık ve esenliğin korunması;
 - kaynakların c¼are bulmak yerine sağlıktaki eşitsizlik ve diğer eşitsizlik t¼rlerinin ¼n¼ne geçmekte kullanılması için yollar aramaya odaklandırılması;
 - tasarılar geliştirilirken uzun vadeli bir perspektife başvurulması ve
 - karar alım s¼recinin "sağlıklı" hale getirilmesikonularında yeterlikleri artmaktadır.

1.4 Sağlık etki değerlendirmesi karar vericiler ve diğer menfaat sahipleri için ne t¼r faydalar sağlayabilir?

- SED'in c¼alıřmalarının y¼r¼t¼lmesi, sağlık ve yerli halkın esenliğine ¼nem verildiğinin ve bu yolda c¼alıřıldıđının g¼sterilmesini sağlamaktadır.
- Değerlendirme sağlıkla dolaylı ilişki içerisinde olan tasarıların sağlık için katma değer elde edilmesi ve bunun belirginleştirilmesine y¼nelik kapasiteyi artırabilmektedir.
- SED'in y¼r¼t¼lmesi, yalnızca sağlık ve belirleyicileri açısından değil, aynı zamanda sağlıkta sekt¼rler ve disiplinler ¼zerinde iyileştirme yapma s¼reci bakımından ¼rg¼tsel gelişim ve ¼đrenmeyi teşvik edebilmektedir.
- SED, hizmet sağlama işiyle meşgul olan kuruluşlar için, insanların zaten y¼z y¼ze olduğu sorunlara c¼z¼m ¼retilmesi için kaynakların kullanılmasından ziyade kaynakların

sorunların daha baş göstermeden bunların önüne geçmekte kullanılmasına geçişi özendirilmektedir.

1.5 Sağlık etki değerlendirmesi toplum açısından ne tür faydalar sağlayabilir?

- Politika üretme ve karar alım süreçlerine daha fazla katılım;
- Bilhassa toplumdaki dışlanmış olan ya da dışlanmış hisseden gruplar için demokratik süreçlerin genişletilmesi potansiyeli;
- Güç ve yetki aktarımı;
- Becerilerin geliştirilmesi;
- Dezavantajlar ya da eşitsizliğin kaynaklarının nasıl azaltılacağına değerlendirilmesi ve
- Yerli halkın ihtiyaçlarına daha iyi cevap veren hizmetler geliştirilmesi ve sağlanması.

1.6 Büyüyen sağlık etki değerlendirmesi hareketi

Avrupa çapında, sağlıkla doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili tasarımlarda sağlık kazanımlarının elde edilmesi için SED'in kullanılmasını içeren hareket büyümektedir; bu hareket yalnızca tek tek ülkelerde değil aynı zamanda Aalborg Kararlarının altına imza atmış ve birden fazla ülkeyi saran ağlarda da (170 kent) devam etmektedir.

Avrupa Komisyonu SED'e her seviyede duyulan ihtiyacı göstermekte destek sağlamaktadır: Avrupa'nın bütününde, ulusal, bölgesel ve yerel. Gerçekte, Avrupa Komisyonu, SED'in bütün büyük politikalara uygulanabileceği bir yöntemin geliştirilebilmesi için çalışma başlatmıştır.

DSÖ de SED'in global anlamda kullanımını desteklemektedir. Özellikle, DSÖ Sağlıklı Şehirler ve Kent Yönetim Programı, DSÖ Avrupa Sağlıklı Şehirler Ağı'nın bir parçasını oluşturan tüm şehirlerin, SED'i projenin dördüncü safhasında anahtar konulardan biri olarak üstlenmelerini istemektedir. Bu, 2003 ve 2007 yılları arasındaki dönemde 50 kentin SED'i kullanmaya başlayıp değerlendirmeyi geliştirerek İtalya'nın Bologna ve Slovakya'nın Trnava şehirlerinde gerçekleştirilen pilot projelerin üzerine bir şeyler koymalarını içermektedir.

SED, Hollanda'da ulusal düzeydeki tüm politikalara uygulanmaktadır. İsveç'te 2002 yılında başlanan yeni halk sağlığı politikasında, SED'i kullanmanın önemine vurgu yapılmıştır. Almanya'daki bölgelerin çoğunda, halk sağlığı hizmet yasaları, sağlık yetkililerinin insan sağlığının etkilenmesinin söz konusu olduğu her durumda prosedürlerin planlanması sürecinde yer almalarını gerektirmektedir.

Birleşik Krallık, SED'i 1997 yılından beri yerel ve alt-bölgesel düzeylerde uygulamaktadır ve SED Finlandiya, Norveç ve Slovenya gibi pek çok ülkede politika üretme ve karar almanın farklı düzeylerinde üstlenilmektedir.

SED yaklaşımı için ivme artarken, bir yandan da bir SED kültürü gelişmektedir. Bu kültür içerisinde:

- sağlık bilinci ve anlayışı politika üretme ve karar almanın her seviyesinde teşvik edilmektedir;

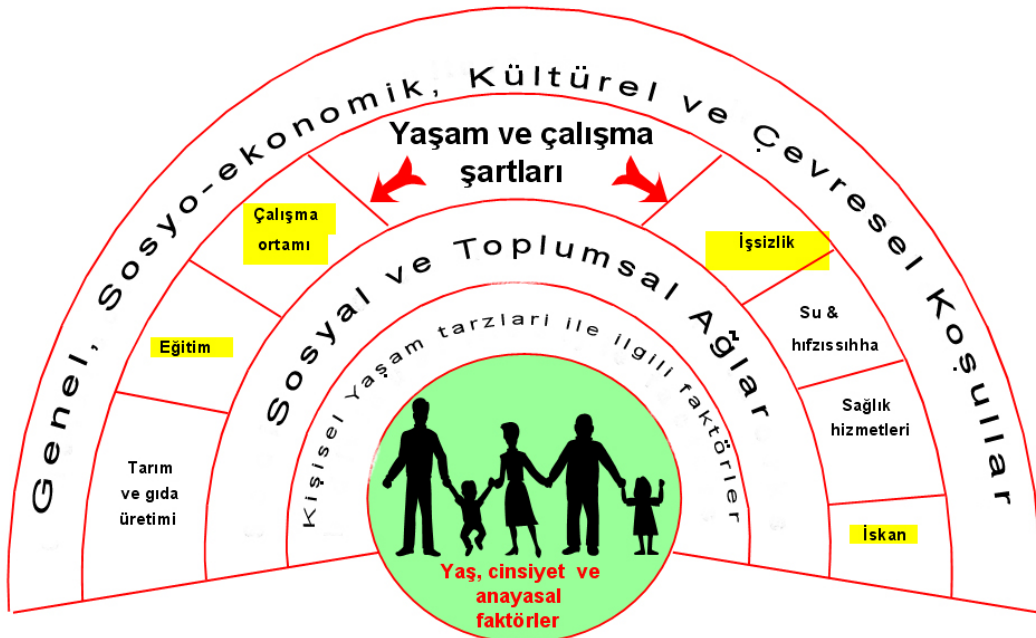
- politika üretme ve karar alma sırasında halk sağlığının iyileştirilmesi çabaları rutin hale getirilmektedir ve
- muhtelif tasarıların zararlarının azaltılması ve faydalarının maksimize edilmesi sağlanmaktadır ve halk sağlığının desteklenmesi suretiyle sürdürülebilir kalkınmaya bir yöneliş söz konusudur.

“Sağlıklı” karar alımının devam eden bir süreç olarak oluşturulması yoluyla bir SED kültürünün sürdürülmesi, değerlendirmeyi yürütecek kuruluş ve topluluklara mensup insanlar ve sonuçların hayata geçirilmesinden sorumlu olacak politikacılarda beceri ve yeteneklerin geliştirilmesini gerekli kılmaktadır. Dahası, SED uygulama sırasında öğrenmenin başlıca örneklerinden biridir. Sürecin önemli bir bölümü bir değerlendirme sayesinde öğrenme sağlayıp ardından gelecekte yapılacak değerlendirmelerin nitelik ve süreçlerinin daha iyi olması için öğrenilenlerin üzerine bir şeyler inşa etmekten oluşmaktadır.

2. Sağlığı neler etkiler?

Toplulukların ve topluluk içerisinde yaşayan bireylerin sağlık durumu pek çok faktörden etkilenebilmektedir. Bu faktörlerin hem olumlu hem de olumsuz etkileri olabilir. İnsanların sağlığını ve esenliğini etkileyen faktörler sağlık belirleyicileri diye bilinirler (Şekil 1). Şekilde, bireysel düzeyden başlanıp toplumun daha geniş kısımlarına gidilerek etki alanları bakımından temel sağlık belirleyicileri özet halinde sunulmaktadır.

Şekil 1. Sağlığın temel belirleyicileri

Kaynak: Whitehead M. & Dahlgren G. Sağlıktaki eşitsizlikler konusunda neler yapabiliriz? *Lancet*, 1991, 338:1059–1063.

Yaşam tarzı faktörleri diyet, fiziksel egzersiz, sigara, alkol tüketimi, cinsel davranış ve uyuşturucu kullanımını içermektedir. Sosyal ve topluluk ağları aile ve arkadaşlık ile kültürel ve dinsel gurupları içine almaktadır.

Yaş, cinsiyet ve genetik yapı gibi sağlığı etkileyen faktörlerden bazıları bireyin kontrolünün tamamen dışındadır fakat bireyler yaşam tarzıyla ilgili olanlar gibi başka faktörler üzerinde daha fazla denetim sahibi olabilirler.

Bununla birlikte, yerel yönetimin faaliyetleri de bunların yasal görevlerini yerine getirmeleri ve çeşitli yetki, rol ve sorumluluklarını ifa etmeleri sayesinde sağlık belirleyicilerini etkilemektedir.

Şekil 1 tüm sağlık belirleyicilerini de içermemektedir. Örneğin, ulaşım bireylerin işyerleri, eğitim ve ibadet yerleri, boş vakit geçirme ve eğlence yerlerine erişimi sağlamasıyla insan sağlığını büyük ölçüde etkilemektedir. Açıkça belirtilmemiş bir diğer belirleyici de insanların içinde yaşadıkları ve çalıştıkları alanlarda alınan kararlar ve siyasettir ve esenlik üzerinde bu faktörlerin de etkileri bulunmaktadır.

2.1 “Sağlığın belirleyicilerinde eşitsizlik” ne anlama gelmektedir?

Sağlığın belirleyicilerinde eşitsizlik, bazı bireylerin ya da bir bütün olarak toplulukların uygun barınma, istihdam veya eğitim ya da sağlığı etkileyen başka bir faktöre erişim konusunda eksik oldukları ya da hiç erişemedikleri anlamına gelmektedir.

Bu erişim eksikliği toplumsal dışlanmaya, yani topluma tam katılım sağlamaktan ve toplumun verebileceklerine erişmekten alıkonulmaya yola açabilmektedir.

Toplumsal dışlanma insanların sağlık belirleyicileri konusunda birkaç eşitsizlik türünden birden mustarip olmaları durumunda gerçekleşebilecek durumu tarif etmektedir. Bu durum aynı zamanda, birden fazla faktörün bir araya gelerek sınırlı imkan ve olanaklar yaratmaları ve sağlığın ve yaşantının kalitesinin düşmesine yol açmalarını içeren mahrumiyet kavramı ile de açıklanabilmektedir.

2.2 Sağlık ve sürdürülebilir kalkınma arasında nasıl bir bağ vardır?

1987 yılında, Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu sürdürülebilir kalkınmayı şöyle tanımlamıştır: “şimdinin ihtiyaçlarını gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneklerini tehlikeye atmadan karşılayan kalkınma şekli”.

1992 yılındaki Dünya Zirvesi’nde, Çevre ve Sağlık hakkında Rio Bildirisi’nde şöyle belirtilmiştir: “İnsanoğlu sürdürülebilir kalkınma ile ilgili kaygıların merkezinde yer almaktadır. İnsanların doğa ile uyum içerisinde sağlıklı ve üretken bir yaşam sürmeye hakları vardır.”

Bu açıklama sürdürülebilir kalkınma ile sağlık arasındaki bağı açıkça ortaya koymaktadır: bir topluluk sağlıklı değilse sürdürülebilir de değildir ve sürdürülebilir kalkınmanın yokluğunda, herkes için sağlık anlayışı uzun vadede devam ettirilemez.

Sağlıkla ilgili olarak, Gündem 21’de birincil sağlık hizmetleri ve bulaşıcı hastalıklar, hassas grupların korunması, kent sağlığını tehdit eden durumlarla baş edilmesi ve sağlığa çevreden gelen risklerin azaltılması için eylem ihtiyacı açıkça dile getirilmiştir.

On yıl sonra, Sürdürülebilir Kalkınma konulu Dünya Zirvesi’nde (Johannesburg Zirvesi, 2002), DSÖ Gündem 21’in değinmesi gereken kilit alanlara dikkat çekmiştir. Bunlar arasında sağlık bozukluklarının yoksulluğu ve sosyoekonomik gerilemeyi nasıl daha da kötüleştirdiği, çevresel

bozulma, kaynakların yanlış kullanımı ve sürdürülemeyen tüketim modelleri ve yaşam tarzlarının sağlığı nasıl etkileyebildikleri yer almaktadır. Bunların yanında, kalkınma politikalarının sağlık üzerindeki potansiyel etkilerinin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. SED'in sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin tutturulmasına çok sayıda sağlık belirleyicisi üzerinden tasarıların etkilerini araştırmak ve halk sağlığının korunması ve iyileştirilmesi için bu tasarılar üzerinde değişiklik yapma ve toplulukları daha sürdürülebilir kılma fırsatını sunmak suretiyle katkıda bulunabileceği nokta işte burasıdır.

3. Sağlık etki değerlendirmesi nedir?

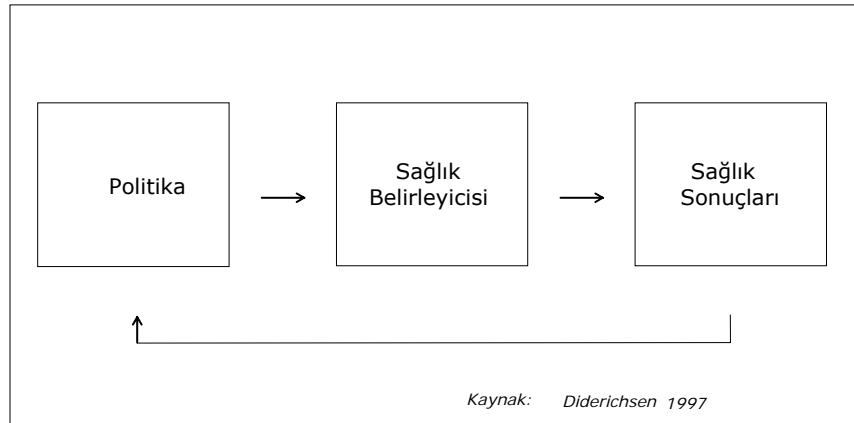
DSÖ Avrupa Sağlık Politikası Merkezi tarafından yayımlanmış Gothenburg konsensüs bildirisinde, SED "bir politika, program ya da proje hakkında, bunların bir nüfusun sağlığı üzerinde yaratacakları potansiyel etkiler ve bu etkilerin nüfus içerisine yayılması bakımından karar verilebilmesini sağlayan prosedür, yöntem ve araçların kombinasyonu" olarak tanımlanmıştır.

Bir tasarı sağlığı temelde iki şekilde etkileyebilmektedir:

- hız limitinin aşağıya çekilmesi suretiyle karayolu kazalarının azaltılmasında olduğu gibi doğrudan ve
- pek çok sağlık belirleyicisi sayesinde dolaylı olarak.

Her iki durumda da sağlık açısından sonuçlar mevcuttur ve SED ile bu sonuçların tahmin edilmesi amaçlanmaktadır (Şekil 2).

Şekil 2. Bir sağlık etki değerlendirmesi modeli

Kaynak: Sağlık üzerine odaklanmak – siyasi kararların sağlık etkileri nasıl değerlendirilebilir? Stockholm, İsveç İl Meclisleri Federasyonu ve İsveç Yerel Yönetimler Birliği, 1998.

3.1 Sağlık etki değerlendirmesinin itici gücü – değerleri nelerdir?

SED'in merkezinde sağlığın teşvik edilmesi ve bir tasarıya dahil olan ya da bir tasarıdan etkilenen herhangi bir topluluğun her üyesinin sağlığının iyileştirilmesi düşüncesi bulunmaktadır.

SED'in diğ er öz değerleri:

- insanların Őeffaf ve açık bir karar alım s¼reci içerisinde yer almalarına iliŐkin demokratik haklarına;
- s¼rd¼r¼lebilir kalkınma için çalıŐmaya;
- herkes için eŐitlięi amalamaya; hassas, dezavantajlı ve marjinal grupların nasıl etkilenebileceklerinin dikkate alınmasına ve
- kanıtların etik kullanımına yani, bir topluluğun sağlığı hakkında istatistiksel gerçekler ve rakamlar sunan bir araştırma kadar bir topluluk içerisinde yaşayan insanların ne d¼Ő¼nd¼kleri ve hissettiklerini ortaya koyan araŐtırmaya da değer verilmesi gibi SED içerisinde kullanılan çeşitli kanıt t¼rlerine eşit değer ve ¼nem y¼klemeye adanmıŐlıktan meydana gelmektedir.

3.2 Sağlık etki değerlendirmesinin temel ¼zellikleri nelerdir?

SED çok y¼nl¼d¼r

Bu, bir tasarı ile ilgili haber, bilgi ve deneyimlerin ilgili t¼m alanlardan elde edildiği anlamına gelmektedir.

SED sekt¼rler arası bir s¼retir

Bu b¼t¼n sekt¼rlerden kiŐilerin sağlık ¼zerinde oluşan etki toplamına hitap edilmesi konusunda katılım ve etkileŐim sağladıkları anlamına gelmektedir. Sonuç ve tavsiyelerin yalnızca bir sekt¼re uygulanabilir olduğu durumlar pek nadir g¼r¼l¼r. Sağlık ¼zerinde oluşan etkilerin doğru olarak belirlenmesi ve anlaŐılmasına ihtiyaç varsa, kamu sekt¼r¼ (ve onun altında yer alan birçok sekt¼r), g¼n¼ll¼ hizmet sekt¼r¼, topluluk ve ¼zel sekt¼r¼n s¼re içerisine dahil olmaları gerekmektedir. Topluluk ve ¼zel sekt¼rler sıklıkla yetersiz d¼zeyde temsil edilmekte, hatta bazen hiç temsil edilmemektedirler.

SED katılımcılıktan yanadır

BaŐarılı bir SED uygulaması demek çabalamak ve halk dahil t¼m menfaat sahiplerini s¼re içerisine dahil etmek demektir. Farklı pek çok bakıŐ açısından bilgi elde etmenin sağladığı fayda sonradan m¼mk¼n olan en iyi ¼z¼mlere ulaŐmak için aynı tasarı ¼zerinde uygulanabilmektedir.

SED'de çeşitli y¼ntem, teknik ve prosed¼rlerden yararlanılmaktadır

Bu durum b¼y¼k esneklik sağlamakta ve danıŐmak istediğiniz kiŐinin kim olduğu ve bunu ne kadar zaman yapmak zorunda olduğunuz dikkate alınmak suretiyle en uygun ve etkili danıŐma y¼ntemlerinin seçilebilmesi anlamına gelmektedir.

SED sağlıktaki eŐitsizlięe odaklanmaktadır

Toplumun b¼t¼n¼n¼n sağlık durumu ¼zerinde oluŐacak etkilerin değerlendirilmesi yeterli değildir. Muhtelif hassas gruplar ¼zerindeki etkilerin değerlendirilmesi de hayati ¼neme sahiptir. Bu ¼zellikle, tasarının hassas gruplar ¼zerinde nasıl bir etki yaratacağına atıfta bulunmak suretiyle tasarının eşitsizliğin artmasına yol amayıp aynı zamanda eŐitsizlięi azaltmasının da muhtemel olup olmadığının değerlendirilmesi bakımından önemlidir.

Fakat, hassas gruplar üzerindeki potansiyel etkilerin dikkate alınması tek başına yeterli değildir. Tasarımın topluluğun ya da nüfusun tamamına bağlı olarak hassas grupları nasıl etkileyeceğinin belirlenmesi önemlidir. Aksi takdirde, elimizde eşitsizliğin aynı kalmasının mı, artmasının mı yoksa azalmasının mı muhtemel olacağını değerlendirebilmek için hiçbir kriter bulunmamaktadır.

SED nicel ve nitel kanıtlardan yararlanmaktadır

SED’de hem nicel hem de nitel kanıtlar kullanılmalı ve birinin diğerinden daha önemli olduğu gibi bir yönelim içerisine girilmemelidir. Nicel ve nitel kanıtlar SED içerisinde farklı bilgi türleri sağlayabilmektedirler.

Nicel kanıtlar şunları göstermektedir:

- bir sorunun olup olmadığı: örneğin, işsiz kişi sayısı;
- sorunun nedenleri: örneğin, bölgede kapanan fabrika sayısı ve
- eğer çözümler yerli yerine koyulduysa bunların işe yarayıp yaramadığı: örneğin, başka bir işe girebilmiş kişi sayısı.

Nitel kanıtlar şunları göstermektedir:

- bir sorunun kökenleri: örneğin, fabrikaların kapanma ya da insanların başka yerlerde iş bulamama sebepleri;
- sorunun çözümüne yardımcı olmak için neler yapılabilir: örneğin, bölgeye yeni işverenlerin yerleşmesinin teşvik edilmesi veya taşımacılık şirketlerinin topluluğun bulunduğu yer ile işlerin bulunduğu yerler arasında otobüs seferleri düzenlemeye teşvik edilmesi ve
- çözümler yerli yerine koyulduysa, nasıl başarı sağladılar (ya da sağlamadılar): örneğin, yerli halkın zaten sahip oldukları becerilere ihtiyaç duyan işler sunan yeni şirketlerin gelmesi ya da insanların iş ya da meslek olanaklarına yeni ve daha iyi kamu ya da topluluk taşımacılığı sayesinde erişebilmeleri.

3.3 Sağlık etki değerlendirmesinin sınırlı kaldığı noktalar nelerdir?

Başka herhangi bir etki değerlendirmesi türüyle benzer olarak, SED muhtemel geleceği tahmin etme amaçlıdır. Tahminler değişen doğruluk ve buna bağlı olarak da geçerlilik dereceleri ile yapılabilmektedir. Bu çoğunlukla mevcut bilgi, veri ve kanıtların nicelik ve niteliğine ve kısmen de SED’e yatırılabilen mali kaynaklar ve insan kaynaklarına bağlıdır.

Bu yüzden, bilgi, veri ve kanıt toplama ve yorumlama için gerekli kaynaklar ve bunların yapılması için gereken süre, istenen çıktılarının özellikleri ile dengeli olmalıdır. SED çalışmalarını kaynak ve zaman kısıtlamalarının olduğu zamanlarda üstlenen pek çok kişi en müsait bilgi, veri ve kanıtlardan yararlanıp hızlı bir değerlendirme kararı almaktadırlar. Kapsamlı değerlendirme işleminde, bu durumun tersine, yeni bilgiler, veriler ve kanıtlar toplanmakta ve bu oldukça fazla kaynak ve zaman gerektirmektedir. Kapsamlı SED’in daha isabetli tahminler üretmesinin muhtemel olmasına rağmen bu değerlendirme türü daha fazla kaynak yatırılmasını gerektirmektedir. Bununla birlikte, değer biçme işleminin isabet oranı SED için kanıt zemini ve yöntemler geliştikçe büyük olasılıkla artırılabilir.

3.4 Sağlık etki değerlendirmesi fikri nereden çıkmıştır?

SED çevresel etki değerlendirmesinden türetilmiştir. İlk düşünce, bir iskan programı ya da bir ulaştırma planı gibi sağlıkla dolaylı olarak ilişkili tasarımların sağlığı ne şekilde etkilediklerinin belirlenmesine yöneliktir. SED artık sağlıkla doğrudan ilişkili tasarımlar üzerinde de kullanılmaktadır.

3.5 Sağlık etki değerlendirmesi nasıl geliştirilmiştir?

SED'in geliştirilme nedenlerinden biri çevresel etki değerlendirmesinin bir tasarımın sağlık üzerinde görülmesi muhtemel etkilerine yeterince hitap etmediği düşüncesi idi. Her ne kadar çevresel etki değerlendirmesi içerisinde insan sağlığı üzerinde görülen etkilere yer verilmesi düşünülmüş olsa da Britanya Tıp Birliği için yapılan bir gözden geçirme Birleşik Krallıkta gerçekleştirilen çevresel etki değerlendirmelerinin yaklaşık üçte ikisinin sağlık etkilerine hiç hitap etmediğini ya da doğru şekilde hitap etmediğini ortaya koymuştur. İnsan sağlığı üzerindeki potansiyel etkilerin belirlenmesinde çevresel etki değerlendirmesine bel bağlanmasının bir diğer dezavantajı da çevresel etki değerlendirmesinin yalnızca projeler üzerinde uygulanması, politika ve programlar üzerinde uygulanamamasıdır (bu boşluğa hitap edebilmek için stratejik çevresel değerlendirilmeye başlanmıştır).

Çevresel etki değerlendirmesi insan sağlığı üzerindeki etkilere gerçekten hitap ettiğinde, sağlığın biyomedikal rahatsızlık ve hastalık modeli açısından değerlendirilmesi eğilimi belirlemektedir. Bireylerin ve toplulukların sağlığını etkileyebilecek faktörlerin tümü üzerine odaklanan sosyoekonomik sağlık ve esenlik modelinin aksine, bu sağlığı tanımlanabilir fiziksel ve zihinsel koşulların var olması ya da olmaması temelinde tarif etmektedir. Bir biyomedikal sağlık modeli insanların sağlık hizmetlerine ulaşabilmeleri ve bundan fazlasına ulaşmamaları anlamına gelmektedir.

3.6 Sağlık etki değerlendirmesinin gelişimi üzerinde başka neler etkili olmuştur?

SED'in gelişimi diğer etki değerlendirmesi türlerinden de etkilenmiştir.

- Sosyal etki değerlendirmesinde, insanların nasıl yaşadıkları, çalıştıkları, oynadıkları ve birbirleriyle nasıl ilişki kurdukları da dahil olmak üzere bir taarruun muhtemel toplumsal etkileri tahmin edilmektedir. İlginçtir ki sosyal etki değerlendirmesi de, çevresel etki değerlendirmesinin tasarımların potansiyel toplumsal etkilerine yeterli düzeyde hitap etmemesi sebebiyle geliştirilmiştir.
- Ekonomik etki değerlendirmesinde belirli bir tasarımın muhtemel ekonomik etkileri tahmin edilmektedir. Belirlenen sonuçlarla, ilişkilendirilen parasal değerlerin tahmini yapılmaktadır.

3.7 Sağlık etki değerlendirmesi gelecekte nasıl bir gelişim gösterebilir?

Tümleşik etki değerlendirmesi son yıllarda geliştirilmiştir. Bu değerlendirme türüyle aynı süreç esnasında ve aynı araç kullanılarak toplumsal, ekonomik ve çevresel bütün temel etkiler belirlenmektedir. Pek çok kişi SED'in tümleşik etki değerlendirmesi içine entegre edilmesi gerektiği kanısındadır ve bu cazip bir fikirdir.

Fakat, potansiyel etkilerin belirlenmesi pek çok faktörün göz önünde bulundurulmasını gerektirdiği için tümleşik etki değerlendirmesinde zaman, kaynaklar ve çeşitli tasarıların hayata geçirilmesi sürecinde yer almaları muhtemel bilgili pratisyenlere ihtiyaç vardır. Tümleşik etki değerlendirmesi aynı zamanda değerlendirmenin, toplumsal, ekonomik ve çevresel, tüm yönlerine eşit ağırlık verilmesini gerektirmektedir ve bu güç olabilmektedir.

Çoğu durumda, insanlar tümleşik etki değerlendirmesini bir eleme aracı olarak kullanma eğilimi içerisine girmişlerdir. Bunun yardımı dokunabilirse de bazen bir tasarımın değiştirilebilmesi ve sağlığın tasarımı içerisinde dizayn edilebilmesi için sağlık üzerindeki potansiyel etkilerin daha ayrıntılı bir biçimde incelenmesi hayati önem taşımaktadır.

4. Sağlık etki değerlendirmesine giriş – buradan nereye çıkarsınız?

SED'in herhangi bir kuruluş ya da ortaklığa tanıtılması konusunda en önemli faktör, SED'in ilgili kavram ve süreçlerde üstlenilmesi ya da bir SED yaklaşımının kullanılması ile ilgili siyasi taahhüdün oluşmasıdır. Avrupa çapında 50'den fazla şehir DSÖ Avrupa Sağlıklı Şehirler Ağı'nın dördüncü ayağının bir bölümü olarak bu adımı atmaktadır.

Bir kuruluşun SED'i etkin bir biçimde kullanabilmesi için siyasi taahhüdün somut siyasi destek ve işlemler boyunca uygulanan stratejik bir yaklaşıma dayanan eylemlerle desteklenmesi gerekmektedir. Bunun başka şehirlerde nasıl başarıldığının örnekleri aşağıda sıralanmıştır:

- Bir kuruluş ya da ortaklık içerisindeki başlıca tasarımlara SED uygulanacağı ya da tasarımlar tasarlanıp geliştirilirken bir SED yaklaşımına başvurulacağı yönünde politika bildiriminde bulunulması; bu durumda SED, çevresel etki değerlendirmesi ya da tümleşik etki değerlendirmesi gibi devam eden başka süreçler içerisine entegre edilebilir.
- SED'in temel yönetim sistem ve süreçlerinde tanıtılması ve bunlar içerisine entegre edilmesi için bir strateji geliştirmek ve bunun için var olan sorumluluğu, süreci yönetebilecek belirli bir kişi ya da gruba teslim etmek.
- Mali kaynakların, insan kaynaklarının ve zamanda oluşan kaynakların SED'in üstlenilmesi ve sonuçların hayata geçirilmesi için tahsis edilmesi.
- SED hakkında ve SED'in neler verebileceğine dair bir anlayış yaratmak, bu bir pilot projeyi de içerebilir.
- SED'in üstlenilmesi için zaten mevcut olan haritalandırma becerileri ve uzmanlığını kullanmak ya da yaklaşımın kullanılmasında aracı olacak anahtar kadronun eğitilmesiyle beceriler geliştirmek ve kapasite inşa etmek.
- Sektörler arası bir yaklaşımın teşvik edilmesi amacıyla kuruluş dışındaki ortaklardan destek almak ve
- Öğrenilenlerin ve çözümlerin paylaşılması amacıyla benzer düşüncedeki belediyelerle bağlantı kurmak.

5. Size ve ekibinize yardımı dokunabilecek neler mevcuttur?

Bu belge DSÖ SED araç kitinin bir parçasıdır. DSÖ, bu kitapçığa eşlik etmesi için aşağıdaki çalışmaları da hazırlamıştır:

- Bir arka plan bildirisi, Sağlık etki değerlendirmesi – eylemden vizyona, gerçekte SED'i yürütecek kişiler için;
- Her türlü kuruluş ya da ortaklık bünyesinde kapasite ve beceri inşasına yardımcı olmak için bir SED eğitim modülü ve
- SED'in iki şehirde – İtalya, Bologna ve Slovakya, Trnava – gerçekleştirilen tanıtımı hakkında iki örnek olay incelemesi ve bu pilot projelerden çıkarılan dersler.

DSÖ SED araç kiti içerisinde yer alan tüm belgelere DSÖ Sağlıklı Şehirler ve Kent Yönetimi web sitesinden - <http://www.euro.who.int/healthy-cities> - ulaşılabilir.